

Zakarias' morgensang.

Lidt tanker til 3.i advent, 2. Tekstrække. Lukas 1.67-80.

Prædikede over den til min indsættelse for nu 30 år siden, anede ikke, hvad jeg skulle stille op med den. Har ikke kigget på den siden, før en klog præst i mandags udæskede mig til at give et bud, og jeg så forslag rundt omkring, der gik på, at man kunne jo prædike over det at bryde i sang. Læs det gerne og giv mig en respons, hvis der er noget I kan bruge.

Det falder i tre dele. Først en overvejelse over Zakarias, som type. Dernæst det vigtigste: at teksten i den grad spejler eksodusmotivet, og det er her morgensangsmotivet hører med. Og til sidst nogle teologiske og homiletiske overvejelser.

Zakarias

– navnet er en græsk transskription af det hebraiske udtryk: ”Herren har husket”. Det er et af de hyppigste udtryk i jødisk fromhed, klinger oftest med i salmerne, og findes stort set i alle skrifter. Herren har husket sit folk, sin tjener, sin pagt – kommet i hu, ihukommet. Direkte kommer det her i v. 72: ”husker sin pagt”, indirekte allerede i v. 68 (har besøgt), og v. 70-75, hvor det alt sammen handler om hvad Herren har forkyndt, lovet og nu har fuldbragt.

Selve beretningen om Zakarias Luk. 1,5-25; 57-66 er jo betagende, og kan ikke fortælles for lidt. Den gamle præst oplever sin karrieres højdepunkt: præstetjeneste ved templets alter, nu var turen kommet til ham, det mest betydningsfulde og ærefulde moment i hans hverv – og så bliver han stum. Alle forventer og venter, og han har intet at sige. Og munden åbnes først, da han efter fødslen har skrevet drengens navn. Gud har opfyldt sin del af pagten. Nu kvitterer Zakarias ved at opfylde sin: gøre det, Gud har krævet af ham: sige det rette navn. Det er ikke fødslen, som befrier ham, men at for mulighed for at gøre det, Gud har pålagt ham. Man kunne tilføje: derved genindtræder han i den sande præstetjeneste.

Det er ikke svært at finde typologier i den beretning. Zakarias er en Abraham, hvis tro på Herrens løfter om en stor slægt, ikke blev styrket af, at der i årevis ikke skete noget i den retning (1.Mos.15). Da Abraham klager sig, meddeler Herren gennem et blodigt ritual, at hans løfte er så ubrydeligt, at hans egen ære og betydning beror på det, så Gud selv vil gå til grunde og blive så værdiløs som sønderdelte, brændte dyr. Derefter indstifter han pagten. Ordet pagt er desværre blevet oversat ved ”Aftale”, men mens aftaler er gensidige er pagter ensidige, eller i det mindste stærkt asymmetriske. Gud lover, og lader sin ære bero på løftets opfyldelse. ”Fornægter vi ham, fornægter han os, er vi utro, er han dog tro, for fornægte sig selv kan han ikke”, siger Paulus. Fra Guds side er pagten ubrydelig, krænkes ikke af vores synder, for

”Tro ikke at jeg tilgiver for jeres skyld, siger Herren. Jeg tilgiver for min egen æres skyld, siger bl.a. Esajas. Tilgivelse og troskab er Guds væsen, hans ære, uden det er han ikke Gud, og således intet værd. I løftet stiller han noget i udsigt, og røber sine planer. I pagten sætter han sig selv, sin troværdighed, pålidelighed, ja berettigelse på spil, så han mister enhver ret til at lede og føre det folk mod målet, hvis han ikke opfylder pagtens løfte. På menneskets side er der to afgørende elementer: Pagtens løfte handler om noget mennesket vil, en længsel, et håb, en mening med liv (jf. Abraham og Zak.). Den viser noget mennesket og Gud vil, begge og sammen. Den taler med andre ord ikke til synden, men til længslen. Handler ikke om synd, endsige genopretning af arvesynd, tværtimod: om liv, fremtid og håb. Og for det andet: menneskets bidrag i pagten er, at gøre det, Gud vil, leve efter Guds vilje. ”Guds ånd er, hvor Guds vilje sker” skrev Anne Marie Aagaard. Sker den ikke, er han dog tro, føjer så Paulus til.

En anden typologi ligger i den manglende tro på håbet. Dansen om Guldkalven – den kan tilgives let, der laves nye tavler og så kan de gå videre. Men da tjenere/spejdere sendes ind i det fjendeland, som Herren vil sende dem igennem med løfte om at han er med dem, vender de tilbage modløse over fjendens styrke og overtaler folket til at opgive projektet. Da straffes de hårdt. Ingen våbenføre mænd fra den generation kommer ind i det forjættede land! Og så må de vente 38 år mere. Hvorfor er det sidste værre end det første? Det første er bare frafald og afgudereri. Det andet, derimod, det er at miste håbet til Gud. Og det er det værste.

En Zakarias der møder Herren i templet med frygt og vantro, har mistet sit håb, kan ikke tale, og har altså faktisk mistet sit navn!

Exodus.

I NT er Salmerne, Esajas og Exodus-komplekset de tre tekstgrupper, der refereres oftest til i NT. Her er det overraskende tydeligt. Exodus-komplekset er hele historien fra jøderne i Ægypten, udvandringen efter pesach (påske)-måltidet, vandring mod Sinaj, loven, og den videre vandring til de er klar til at gå ind i landet. Altså både en historie om befrielse og om frihedens varetagelse.

I jødisk liturgi spiller den ind, både de den daglige gudstjeneste, ved sabbatten og i selve årets forløb, hvor pesach-pinse er afgørende stationer, men hvor hele loven, dvs. Thora’ens 5 bøger læses igennem årligt. Hvis den praksis har været i hævd på evangelisternes tid, er det på sin vis ikke overraskende, at det i høj grad er motiver fra det kompleks, vi ser strukturere bibelske fortællinger og sange. Og det synes jeg sker her.

Det ligger allerede i selve forhistorien. Den talelammede Z. er jo som slaverne i Ægypten: underlagt andres herredømme, uden selv at have et ord at sige. De er tavse, uhørte, hører (og adlyder) kun slavepiskernes accelererende og undertrykkende kommandoer. (2. Mos. Kap. 5 er en fantastisk og særdeles aktuel beskrivelse af

arbejds- og ledelsesforhold, burde indgå i en hver moderne ledelsesteori, til skræk og advarsel, for faktisk er der ledere både i virksomheder og regeringer, som behandler dele af deres undersåtter præcis sådan).

Men exoduskomplekset er endnu tydeligere endnu i selve sangen. V. 71: frelse os fra vores fjender, og fra alle dem, som undertrykker og ringeagter os (min oversættelse af fjender, se Trinitatis til. 2. S. 2.rk og til 4. s. 2.rk). At fjenden flyr om morgenen, finder vi også i danske salmer. Deres foragt eller ringeagt handler aldrig kun om folket, om os, for den er også foragt Gud og hans løfte til vores fædre, et løfte som netop undertrykkes, når vi undertrykkes.

V. 68: besøgt og forløst sit folk, kunne pege ind i samme historie. Ligesom ufriheden i ikke at kunne tjene i fromhed og retfærdighed, peger sammesteds.

Men vigtigst er opbygningen: Udfrielsen af Ægypten, vejen over det røde hav og dermed muligheden for igen at blive fri, sig selv, kunne tjene etc. er den ene side. Den fejrer vi - som jøderne – i påsken. Friheden er på alle måder forbundet med selvstændighed. Og derfor skal den have retning, hvis den ikke skal ende i rådvildhed og anarki. Derfor kommer loven til, som vejledning (thora betyder egl. vejledning) i det liv, de nu har fået. De to motiver: friheden og retningen/ vejledningen er udadskillelige.

I tekstens første del, dvs. indtil Johannes får beskrevet sin opgave, er vi i friheden. Den faste morgensang i synagogen er sangen fra 2. Mos. 15¹. De er lige kommet over havet og samles, og lige den dag, siger jødiske udlæggere, tror hele folket, og synger. Og så handler den i øvrigt mest om Herrens storhed, at han fører dem til sit hellige land og bjerg, og ikke mindst om alle de bank, Ægypterne har fået. Det fylder det meste og tager sig voldsomt ud. Så er dagen da vel begyndt, må man sige! For som morgensang er den måske det kraftigste udtryk for begyndelse i frihed, man kan finde. Alle nattens dæmoner, alle anklagere og bebrejdere er væk i dette morgenglimt. Vi er ved essensen af Hannah Arendt's begreb om begyndelse, nativitet. Ikke født til død og lidelse, tidens langsomme opløsning af os, som Heidegger ville sige, nej, født til begyndelse. Og 2.mos.15 er udtryk for sådan en begyndelse. Nu kan vi rejse os, dagen er vores, fri, åben. Ingen fjender forfølger os mere.

Som morgensang er netop det motiv formidabelt, og brugt af danske salmedigtere også. For hvem er "fjenderne". Kritikerne af vores liv, sind, tanke og krop? Perfektionssamfundet? Udskamning, som hele tiden lurer, hvis ikke ydmygelse, nederlag, tomhed? Eller bare B-menneskets morgenmismod? Det sociale pres mod ensretning, tilpasning og faste former? Vi kunne blive ved, og der er grund til at lede vidt. Uanset hvor vi leder, handler det om at genfinde det frihedens

¹ Den første sang i Toraen?

moment, måske blot som en erindring om dens øjeblik. For det er der, dagen får sin begyndelse, ikke blot som den første vågne time, men som sit altid mulige væsen.² Og når det af Zakarias udtrykkes ved ”solopgangen fra det høje”, skal vi ikke være tvivl om, at det ikke bare er et tidspunkt på dagen. Det er Morgen! Guds morgen, også om morgenen.

Egentlig stærkt at begynde også dagen sådan. Jeg har aldrig sunget morgensang hjemme, men skulle måske begynde. *Det* kan ikke skade – som man siger, men aldrig med den betoning!

Er teksten til 3.s. advent er Zackarias’ morgensang? Sådan kan den læses. Måske er den tilmed – hvis man vælger en intertekstuel læsning – skabt henover 2. Mos. 15. I hvert fald klogt at læse de to sammen, overveje både indhold og placering i såvel Thoraen som evangeliet.

Klart at Zakarias går længere end ”forlægget”, når han går over til beskrivelsen af j Johannes døberens opgave, v, 76 ff. Her udfoldes, hvad friheden er til, hvor billedet af, hvad den er frihed fra dominerer forlægget³

Udvidelsen sker når vi går over til Johannes døberen og det, der siges til ham. For her får vi både retningen og beskyttelsen af friheden gennem enkle bestemmelser: gå foran – som bliver et klassisk motiv, som også Luther fastholder: døberen som prædikantens sindbillede, der ikke er, men peger på Kristus, bereder tro, håb, tiltro til det, der kommer. Det er hvad enhver præst, døbt som ordineret, kan og skal, og derfor kan vi trygt læse os selv ind i ”Du, mit barn ...” v. 76. Faktisk er v.76-79 Lukas homiletiske program, hans beskrivelse af enhver kristen tales indhold og formål. (Siger man det på prædikestolen, vil jeg tilgive enhver præst, der her gemmer sig under et ”vi”, for ikke at vække kirkegængerens kritiske opmærksomhed på præsten. For prædikenen er ikke mere end enhver kristne tale til en anden, som i kirken underbygges med gode grunde til at tro det, vi tror – af en ordineret præst)

Retningen er klar: du skal .. gå foran herren, bane hans veje, lære folk at kende frelsen i deres synders forladelse. Beskyttelsen lige så klar: takket være... Guds inderlige barmhjertighed, hans besøg, lys i mørket og med fred som målet. At vi ledes ind på fredens vej. Og den er som vi kender den: shalom, altså trivsel genen retfærdighed, skyldighed, ansvar, modtagelse, frem for fjendskab og foragt, udmøntet i ringeagtens mange handlinger.

Overgangen mellem de to hovedafsnit i teksten er således teologisk afgørende. Ordene til Johannes giver nemlig friheden retning, form, formål. Ganske som loven på Sina bjerg gør det. Og som mange morgensange gør. Friheden på den sikre bred

² Det gælder i højeste grad også for sjælesorgen. Først når frihedens steder er erindret, har håb, længsel og dermed bevægelse mulighed for at tage form.

³ Det samme gør selvfølgelig både synagogens morgensangsliturgi, og toraen. Begge steder er sangen jo en del af et større læsningskomplex.

ved det røde hav er total. Alt som bestemmer over en, er væk. Alt er muligt. Også rådvildhed, anarki, flugt, gensidig ragen til sig etc. Kierkegaard-læsere vil vide, at friheden som sådan er forbundet med angst: angst for friheden, for valget, for kaldet (som er det, de formuleres til Johannes). Friheden skal med andre ord have retning, form. Og den skal værnes om. Det sker i tekstens anden del.

Det svarer helt til bevægelsen i exodusmotivet, fra fangenskab, udfrielse, redning fra fjender, til friheden – og så igen til retningen, loven, vandringen under skyen om dagen og med lyssøjlen om natten etc. Og deres lejlighedsvis frafald, og tilbage i sporet igen.

Dette exodus-motiv er i første omgang en række fortællinger, som følger på hinanden. Men i anden omgang, når den er hørt, fortalt og gennemlevet – som f.eks. den jødiske påske og pinse gør det – bliver den til noget mere: en bevidsthedsform, en fast formgivning af oplevelse, så de kan udmønte sig i erfaringer, og en fromhedsstruktur. Den lejr sig som sindets bevægelse, og kan som sådan gentages og genfindes uendeligt med nye rolleindehavere, nye udfordringer og dog den samme grundfortælling.

To teologiske perspektiver.

Skabelses- og pagtstænkning

Vestlig kristendom har siden Augustin (groft sagt) arbejdet inden for en skabelsesteologisk bue: fra en fuldkommen oprindelig tilstand kastes mennesket ved sit syndefald ud i en verden, der kan beskrives på utallige måder, men alle beklagelige. En verden af gudsforladthed, synd, utilstrækkelighed over for Gud og mennesker, en verden, hvis eneste håb er at Gud griber ind, tilgiver, genopretter.

Variationerne er utallige, men det er samme grundfortælling. De sekulære udgaver er ligeledes utallige, men grundlæggende handler de alle om at være udenfor og skulle ind, være trist og skulle være glad, ikke at kunne og skulle kunne. Etc.

Syndefaldsberetningens efterliv er en endeløs kæde af erfaringer af afmagt, ufuldkommenhed, sårbarhed, udsathed, som vi skal bringes ud af. Teologisk har skyld, forstået som gale streger, overtrædelse af bud ofte været set som dominerende udslag af syndstilstanden, i dag mere overtaget af kronisk offergørelse, hvor enhver beretning om afmagt og sårethed får opmærksomhed, mens fokus på, hvad et menneske kan og skal fortaber sig.

Den pagtteologiske tilgang har ikke denne bue. Dens udgangspunkt er dels, at Gud insisterer på at være hos sit folk, dels løftet, som modsvares af menneskets håb og længsel. Dens udgangspunkt er løftet, herfra går den mod friheden, som genindsætter mennesket i dets væsen: at vandre omsorgsfuldt gennem livet under Guds beskyttelse. Synd tænkes med som mulig blokering og mulig forstyrrelse af den vandring, men ikke som indgang til frelse gennem en særlig begivenhed. Frelsen er

man hele tiden under⁴, for den stammer fra udfrielsen

Den pagtsteologiske tænkning findes mere udbredt i østkirkerne end i vest. Og den gennemsyrrer det nye testamente. Karl Barth har prøvet hårdnakket at bevæge os i dens retning. Herhjemmefra skal nævnes Peter Kemp, som i sin disputats (Engagementets poetik), eftersporede den kristne grundfortælling og på et afgørende punkt brød med sin læremester Riceur. Han fandt nemlig udgangspunktet for fortællingen i skabelsen og syndefaldet, men Kemp korrigerede: begyndelsen er pagten. Hos nogle af de gamle grundtvigianere kunne man finde det samme.⁵

Frihed og synd.

Vi så et dobbelt frihedsbegreb. Frihed fra og frihed til. Fra undertrykkelse – sikkert også selvundertrykkelse – til at kunne være det, man skal. De er dialektisk forbundet, for ufriheden kan man ikke det, man skal. Denne dobbelt genspejles i syndsforståelsen, for også synd har to sider (som på samme mønt, altså). På den ene side fangenskab. Jeg har prøvet at antyde ovf. hvordan det stadig kan aktualiseres, og lader det være ved det. På den anden side synd som overtrædelse af bud, skade mod andre gennem handling og forsømmelse. Det er i hvert fald de to sider, vi er vant med at genfinde – oldkirken dominerede den første, siden har den anden i nogen grad taget over, en historie, som blandt andet Johannes Væрге har dokumenteret flot.

Men er der en tredje side på den mønt? Den riflede kant måske? Noget tyder på det. Hvor skal vi ellers placere de teologiske bestemmelser i denne tekst? De falder nemlig ikke præcist inden for nogle af de to sider, selv om de begge kan give anledning til synd mod den ”tredje” side. De teologiske bestemmelser handler om at stole på håbet, ikke miste mod i fangenskab, men tilpasse sig i stedet, at opgive at ”bane herrens vej”, f.eks. give afkald på tilgivelsen og freden, kvæle længslen og friheden etc. De tre kierkegaardske bestemmelser dækker godt her: angst for friheden, for valget og for kaldet. Og den angst afføder synden, siger han – Begrebet Angest igen – for i den flygter mennesket både væk fra Guds løfte og tillid til det, og fra sin egen opgave, jf. lille Johannes igen: ”du, mit barn”.

Loven er en interessant størrelse. Den er både Guds vilje og menneskets

⁴ Når børn tegner uddrivelsen fra paradiset, er Gud så gået med ud, eller står han bag keruberne og kigger vemodigt ud? Kunsthistorien har begge svar. Men spørgsmålet: er Gud gået med ud eller ej, er teologisk temmelig afgørende, også i børnehøjde. Og tilkendes det forhold, at Gud klæder de nøgne på, nogen betydning i genfortællingen? Ofte fortælles det nærmest som en kuriøsitet, uden betydning. Andre ville udlægge det mere understreget: Mennesket er skabt af støv og ånd. Til denne dualitet føjes nu endnu en dualitet efter faldet: mennesket er på en gang skrøbeligt og under Guds omsorg. Det gør en forskel.

⁵ Bibelhistorie for børn og voksne fortælles som regel fra skabelsen og frem Morten Pontoppidan er den eneste, som bryder med det – har jeg ladet mig fortælle. Hans bibelhistorie lader sin fortælling begynde med Moses. Alt hvad der ligger forud fortælles som de historier, barnepigen eller hans mor fortalte til den lille dreng fra sivkurven.

lyst. Men hvis den overtrædes, er det faktisk menneskets opgave at rydde op i det, der er opstået. Loven følges op af et utal af bestemmelser, hvoraf det ene sæt handler om, hvordan man skal behandle, ja straffe overtræderen, mens det andet angiver alle de ritualer, som gennem skyld og sonofre kan bringe ham ind i fællesskabet som værdig deltager igen. Som sådan er den en samfundslov, en hjælp til, hvordan vi skal bruge den frihedens gave, vi har fået.

Så udtrykket: syndernes forladelse, det har også to sider, eller tre. Egl. er der et aktivt verbum bag: at sende synden bort. Vise den vejen, evt. vejen ned i Rødehavets bølger, hvis det skal være. Her er vi altså i fangenskabets situation, hvor alt det, som trykker og hæmmer os i det, vi skal. Men den anden side er der også: overtrædelsens, og ofte er det den, vi hæfter blikket på. Men den hører utvetydigt den menneskelig forvaltning af skade og retfærdighed til.

I mellem dem og samtidig fælles for dem, er så den tredje. Håbet eller løftet og opgaven, når den glemmes, eller slet og ret mistes. Det er måske her den guddommelige tilgivelse hører hjemme, i form af en konstant genoprettelse, hvor Gud husker sin pagt, kommer i hu, tilgiver fordi det er hans væsen og alene fordi han vil, altså ikke for vores skyld, men for sin egen. Altså for at være det, han har valgt at være: sit folks Gud, så vi igen i håb kan være det vi skal og kende vores vej, fredens vej. Her måske den største synd, at tage håb, tiltro til løftet og til Gud fra folk.

Igen hænger de snævert sammen de tre. I ufriheden kan du ikke søge freden, og alt i friheden styres af at håbet holdes i hævd for mig selv og for den anden. Det er dette håb, eller løfte, der gør mig i stand til at forstå loven og handle mod den anden ud fra det, jeg venter: at Gud vil samle os alle hos sig. Lovens budskab er så egentlig, at så kan du ligeså godt begynde at øve dig nu.

Paulus synes at loven fremmer synden. Det er måske sandt, hvis den tredje side ikke er med. Hvis den er, er loven derimod en del af håbets og løftes udtryk. Derfor kan han også sige, at han ikke afskaffer loven, men fastholder den.

Homiletik:

Blot nogle spørgsmål: Hvis syndernes forladelse handler om vores overtrædelser, betyder det så også, at de i denne betydning er indgang til et nyt gudsforhold? Sådan er mange prædikener stadig bygget op. I den bibelske handler er syndsforladelse i denne betydning snarere om det befriede menneskes fejltrin, hvor fra han skal ledes tilbage på sporet. Friheden er altså forudsætningen.

Skal prædikenen og gudstjenesten forudsætte friheden, have den som sit udgangspunkt: her er alt, hvad du slæber på og tynges af, lagt til side, intet pålægges dig af den slags"? Altså begynde i genkendelse af 2.mos.15's beruselse eller i den talende Zakarias erfaringer? . Derfra kan vi diskutere, hvad du skal, og bringe dig tilbage i sporet, hvis du svigter, så rolig nu.

Skal prædikenen tage længslen efter Gud, løfte, håb alvorligt, så det er derfra pagtsløftets menneskelige dimension får mening, og tydeliggøre, at det håb, eller den erindring om frihedens moment, er noget som mennesket har del i ved at gøre som Gud vil (jf. første afsnit om Zakarias). Og at mennesket i sin frihed både kan og er værdig til netop at gøre det.

En påfaldende rytme, som kommer flere gange i toraen: Herrens ord skal gøres og høres. I den rækkefølge. Først gør, så hør. Formuleringen spiller formodentlig på de samme som Jesus udtrykker, når han taler om dem, der ser, og dog ikke ser, hører og dog ikke hører. Først når du gør det, kan du måske høre, dvs. forstå, at det er Guds vilje og at sådan som du gør, sådan er Gud. Så er det vel bare at komme i gang. På fredens vej.